

KÓSA GÁBOR

Kultúrhéroszok vagy hivatalnokok Feltaláló-listák a *Lüshi chunqiu* 17. könyvében

Az i. e. 3. században keletkezett *Lüshi chunqiu* 吕氏春秋 (‘Lü mester tavaszok és ősök [gyűjteménye]’) című műben szerepel egy leírás, amely a kínai civilizáció számos alkotásának feltalálását egy-egy konkrét személynek, mégpedig egy-egy néven nevezett hivatalnoknak tulajdonítja. A Qin 秦 államban tevékenykedő Lü Buwei 吕不韦 (i. e. 291–235) felügyelete alatt összeállított, összesen 26 könyvből álló enciklopédikus jellegű gyűjtemény 17. könyvének (*Shenfen lan* 審分覽) 4. alfejezetében (‘Wu gong’ 勿躬) szereplő felsorolás a következőképpen hangzik:

„Da Nao alkotta meg a naptárrendszert, Qian Ru alkotta meg a *bushou*-rendszert, Rong Cheng alkotta meg a naptárkiigazítást, Xi He hozta létre a nap [vagy Nap] alapján való jóslást, Shang Yi alkotta meg a hónapok [vagy Hold] alapján történő jóslást, Hou Yi találta fel az évek alapján történő jóslást, Hu Cao találta fel a ruházatot [öltözködést], Yi Yi találta fel az íjat, Zhu Rong a piacot [kereskedelmet], Yi Di az alkoholt, Gao Yuan találta fel a házakat, Yu Xu találta fel a csónakot, Bo Yi találta fel a kutat, Chi Ji a mozsárt, Cheng Ya alkotta meg a ló vontatta szekeret, Han Ai a kocsihajtást, Wang Hai az ökrök betanítását, Huang őrnök az ábrákat, Peng varázsló a gyógyászatot, Xian varázsló pedig a cickafark-jóslást. Ami ezt a húsz hivatalnokot illeti, a szent emberek [uralkodók] a révükön irányították az Égalattit.”

大橈作甲子，黔如作虜[=郿]¹ 首，容成作(調)² 曆，羲和作占日，尚儀作占月，后益作占歲，胡曹作衣，夷羿作弓，祝融作市，儀狄作酒，高元作室，虞姁作舟，伯益作井，赤冀作臼，乘雅作駕，寒衰[=哀]作御，王冰[=亥]作服牛，史皇作圖，巫彭作醫，巫咸作筮。此二十官者，聖人之所以治天下也。

¹ Lásd Knoblock – Riegel 2000: 419–420, akik Bi Yuan 畢沅 (1730–1797) és Chen Qiyu 陳奇猷 (1917–2006) értelmezését követik. Köszönöm Várnai Andrásnak jelen tanulmányhoz nyújtott értékes megjegyzéseit.

² Lásd Knoblock – Riegel 2000: 419–420, Chen Qiyu alapján.

A fenti fordításhoz érdemes hozzátenni, hogy a kínai szövegben mind a húsz esetben a *zuo* 作 írásjegy fejezi ki a 'létrehozás, alkotás, feltalálás' tényét,³ a magyar fordításban kizárólag a monotonia elkerülése végett iktattam be néha szinonim jelentésű szavakat. Ugyanezen műnek szintén a 17. könyvében, annak is a 2. alfejezetében ('Junshou' 君守) található egy jóval rövidebb, de hasonló jellegű lista:

„Xi Zhong találta fel a szekeret, Cang Jie az írást, Houji hozott létre termesztett növényt elsőként, Gao Yao alapította meg a büntetések (intézményét), Kunwu alkotott (elsőként) agyagedényeket, és a Xia-dinasztiabeli Gun hozott létre (elsőként) városfalakat. Amit ez a hat ember létrehozott, az megfelelt (az igényeknek), de mégsem tartoznak az uralkodó útjához. Ezért mondják, hogy aki feltalál, az aggodalmas(ságból teszi), aki viszont (e találmányokra) támaszkodik, nyugalmat talál.”

奚仲作車，蒼頡作書，后稷作稼，皋陶作刑，昆吾作陶，夏鯀作城。此六人者所作當矣，然而非主道者，故曰作者憂(=擾)，因者平。

Magában a *Lüshi chungquiban* nem találunk hasonló jellegű, hosszabb felsorolást,⁴ és egyéb ókori, bölcséleti szövegekben is csak ritkán fordulnak elő ilyen listák.

Mint a fenti lista és egyéb szöveghelyek is mutatják, a történetiségre egyébként is nagy hangsúlyt helyező kínai írástudói hagyomány minden egyes jelenséget egy konkrét, történetinek tekintett személlyel hoz összefüggésbe. Ez a jelenség a fenti listákból kimaradó egyéb kulturális jelenségekkel kapcsolatban is jellemző.⁵

A következőkben tehát röviden megvizsgálom a passzus egyes részeit, utánajárok, hogy mennyire volt egységes a civilizációs produktumok „feltalálóinak” rendszere az ókori Kínában, illetve felvetek egy lehetséges magya-

³ Vö. Puett 2001: 23–24.

⁴ A *Lüshi chungquiban* például az összes többi példa lényegében kizárólag a zenével kapcsolatos: Huangdi zenével foglalkozó miniszterének, Ling Lunnak 伶倫 a hangrendszer kialakítását tulajdonítja a hagyomány (5/5.5), míg egy Da nevű írástudónak (士達) az öt húros citerát (*wu xian se* 五弦瑟) köszönheti (5/5.2).

⁵ Siebert 2012: 253. Úgy tűnik, ebből a szempontból az ókori Kína nem különbözött az ókori görög és római kultúrától, mint erről id. Plinius hosszú, 200 tételből álló találmány-listája (Plinius: *Nat. hist.* VII, lvi, 57) tanúskodik (Needham 1954: 51. n. d). Lásd még a *heurēmata / inventiones* reneszánszig tartó kategóriáját (Siebert 2012: 256).

rázatot arra, hogy mi motiválhatta a *Lüshi chungiu* szerzőit a fenti lista megírására, illetve milyen belső logika szerint szerveződik a lista.

Maga a *Lüshi chungiu* (a későbbiekben rövidítve: LSCQ) a „feltalálók” többségéről nem tartalmaz további információkat, így a fenti lista értelem-szerűen a korabeli egyéb forrásokkal vethető csak össze. Ezek közül kiemelkedik a *Shiben* 世本 („Generációk eredete”) című mű, amelynek első változata valószínűleg a Han-kor első felére datálható, és bár szerzőként felmerült az i. e. 5. században működő Zuo Qiuming 左丘明 neve is, általában a rendkívül termékeny Liu Xiangnak 劉向 (i. e. 77–6) szokás tulajdonítani azzal a kitéttel, hogy a Han-kor második felében ezt a kététkerceses (*juan*) változatot különböző személyek (Song Zhong 宋衷 [4 *juan*] és Song Jun 宋均 [7 *juan*]) kiegészítették.⁶ Az eredeti mű a Song-kor elejére elveszett és csak a 17–18. században rekonstruálták az ókori források, illetve az ezekhez készült kommentárok alapján.⁷ A *Shiben* egyik fejezete (’Zuopian’ 作篇) teljes mértékben a találmányokkal foglalkozik, ezt fogom a legtöbbször idézni a hozzájuk fűzött kommentárokat (elsősorban Song Zhong 宋衷 kommentárját) is figyelembe véve.⁸

I. HUSZONHAT MINISZTER

A következőkben tehát a fenti két LSCQ-részletben szereplő huszonhat feltalálót és találmányaikat veszem sorra, de áttekintésemmel nem célom, hogy az egyes találmányokat, illetve a hozzájuk kapcsolódó személyeket kimerítően elemezzem, pusztán néhány alapvető információt kívánok adni róluk.

⁶ Needham 1954: 51–52. A későbbiekben számos hasonló mű született, és bár ezeket itt nem veszem figyelembe, néhányat érdemes felsorolni (Needham 1986: 212–216): Gao Cheng 高承: *Shiwu jiyuan* 事物紀原 (kb. 1078–85), Luo Qi’s 羅頌: *Wu yuan* 物原 (1474), Lü Bi 呂毖: *Shiwu chulüe* 事物初略 (1637), Chen Yuanlong 陳元龍: *Gezhi jingyuan* 格致鏡原 (1735). A 21 ilyen jellegű munkából 14 munka a 16. században született (Siebert 2012: 257, az összes mű felsorolását lásd Siebert 2012: 278–281).

⁷ Siebert 2012: 257.

⁸ A *Shiben* 1957-es kiadása nyolc változatot közöl, és mivel számomra nincs jelentősége a szövegben szereplő alakok rekonstruált sorrendjének, így a jelen cikkhez nem ezt, hanem a jól átlátható online változatot használtam: <https://zh.wikisource.org/wiki/世本>.

1. Da Nao alkotta meg a naptárrendszert [大撓作甲子]

A *jiazi* 甲子 kifejezés szigorú értelemben a 10 égi törzsből (*tiangan* 天干) és a 12 földi ágból (*dizhi* 地支) alkotott 60 napos naptárrendszer első tagja, de *pars pro toto* az egész rendszerre is utal. A LSCQ-ban található mondat megtalálható a *Shiben*ben is,⁹ amely a továbbiakban egy mára már elveszett művet idézve a következőkkel folytatódik: „Huangdi belső könyve azt mondja: ’Miután a (Sárga) Úr¹⁰ [Huangdi] megölte Chiyout, megparancsolta Da Nao-nak, hogy alkossa meg a naptárrendszert, hogy rendezetté tegye az időt’’ (黃帝內傳曰：「帝既斬蚩尤，命大撓造甲子正時。」). Ami Da Nao kilétét illeti, a *Shiben* kommentátora, Song Zhong megjegyzi, hogy „Da Nao Huangdi hivatalnoka volt (大撓，黃帝史官)”. Maga a LSCQ (4.3.1.) úgy tudja, hogy Da Nao Huangdi tanítója volt (黃帝師大撓).

2. Qian Ru alkotta meg a *bushou*-rendszert [黔如作虜[=部]首]

Az előző és a következő tételhez hasonlóan a *bushou* 部首 is a naptárkészítéshez kapcsolódik: a *bu* 部 alapvetően egy 76 évből álló ciklust jelöl (a görög ’Kalliposz-ciklus’), a *shou* 首 pedig egy 4560 éveset.¹¹ A lista előző tagjához hasonlóan ez a két elem is további ciklusokból álló általánosabb rendszerre utal: 19 év = 1 *zhang* 章; 4 *zhang* = 1 *bu* 部 [76 év]; 20 *bu* = 1 *sui* 遂 [1520

⁹ A Song-kori *Shiwu jiyuan* 事物紀原 egy kicsit más változatban idézi a *Shiben*-t: 大撓造甲子。

¹⁰ A következőkben az itt Sárga Úrként fordított Huangdi 黃帝 nevet használom. Azért nem az általánosan bevett Sárga Császárt, mivel a *di* 帝 Qin Shi Huang 秦始皇 uralkodása (i. e. 220–210) előtt, akinek *huangdi* 皇帝 (’fenséges úr’) címe nem összevetésztendő a Sárga Úr (*huangdi* 黃帝) kínai elnevezésével, nem jelentett császárt, és alapvetően egy isteni uralkodóra vonatkozott. Az angol szakirodalomban a ’Yellow Emperor’ helyett is egyre többen használják a ’Yellow Sovereign’ vagy a még pontosabb ’Yellow Thearch’ kifejezést, lásd például Major 1993: 18: „I translate *di* as “Thearch”—a felicitous word first used, I believe, by Edward Schafer, when it refers to specific personage such as the Supreme Thearch (*shangdi*) or the Yellow Thearch (*huangdi*), or to idealized rulers (“emperors”). Thearch captures well the character of ancient Chinese thought wherein divinities might be (simultaneously and without internal contradiction) high gods, mythical/divine rulers, or deified royal ancestors: beings of enormous import, straddling the numinous and the mundane.”

¹¹ Needham – Ho – Lu – Sivin 1980: 222, Cullen 1996: 95.

év]; 3 *sui* = 1 *shou* 首 [4560 év]; 7 *shou* = 1 *ji* 極 [31 920 év].¹² Magát a feltalálót más források nem említik.¹³

3. Rong Cheng alkotta meg a naptárkiigazítást [容成作(調)厯(=歷)]

A *Shiben* Rong Chenghez a naptárrendszereket általában rendeli (容成造歷, 容成作歷). Song Zhong ehhez fűzi hozzá, hogy Rong Cheng Huangdi hivatalnok volt (容成, 黃帝史官).

4. Xi He hozta létre a nap alapján való jóslást [羲和作占日]

A *Shiben* (és az ezt idéző *Shiji*) nem a nap alapján történő jóslás feltalálását tulajdonítja Xi He-nek, hanem csak annyit, hogy ezt a jóslástechnikát gyakorolta (羲和占日).

Xi He alakja meglehetősen heterogén, a források alapján az sem egyértelmű, hogy istenről vagy emberről, férfiről vagy nőről, illetve hogy egy vagy két személyről van szó.¹⁴ A közös motívum általában a Naphoz (vagy általában az égitestekhez) fűződő szoros viszony: néha a Nap kocsisaként jelenik meg (*Chuci* 楚辭, *Lisao* 離騷), máskor a Nap, illetve Napok anyjaként, aki gyermekeit fürdeti (*Shanhaijing* 山海經),¹⁵ megint máskor viszont Xi He egy hivatal, illetve az ezt betöltő személy(ek) neve (*Hanshu* 漢書). Ezek a jelentések különösen jól példázzák azt a sajátosan kínai, „anti-euhémerizáló” jelenséget, hogy egyes mitikus szereplők részben isteni, máskor hivatali személyek. Mint erre W. G. Boltz felhívta a figyelmet, a kínai mítoszok esetében inkább a hagyományos euhémerizmus ellentétéről beszélhetünk: nem az egykori emberi uralkodók megistenülésének folyamata zajlik, hanem az egykori isteni lények

¹² Cullen 1996: 25–26, 95.

¹³ Knoblock – Riegel 2000: 794.

¹⁴ Vö. Birrell 1993: 38, 124, Esposito 2004: 381.

¹⁵ *Shanhaijing* [14.392, ‘Dahuangdong jing’ 大荒東經]: „A délkeleti tengeren túl, a Gan-folyó közén van Xihe országa. Van ott egy Xihe nevű nő, aki a Gan-mélységben szokta fürdetni a napokat. Ami Xihe-t illeti, Di Jun felesége és tíz napot szült” (東南海之外, 甘水之間, 有羲和之國。有女子名曰羲和, 方浴日於甘淵。羲和者, 帝俊之妻, 生十日). (Ez a mondat alapvetően ebben a formában megjelenik a 15. fejezetben is, ‘Dahuang nanjing’ 大荒南經.)

humanizálódása.¹⁶ Különösen a konfuciánus források tehát az egyébként más kultúrákban isteni lényként elképzelt alakokat is szívesen állítják be emberi lényként, és ez a felfogás fokozatosan erősödött. A konkrét mondatra visszatérve, egy Song-kori szerző, Xie Weixin 謝維新 a *Shanhaijing*ben nem fennmaradt részt idézve azzal a feltételezéssel próbálja az ellentmondást feloldani, hogy Yao 堯 és Shun 舜 éppen a Nap szekerét mozgató isteni lényekről nevezték el az égbolttal foglalkozó hivatalnoki pozíciót.¹⁷

A *Hanshu* 'Yiwenzhi' 藝文志 fejezete az ókori kínai bölcseleti iskolák egyikét, az ún. *yin-yang* iskolát éppen Xi He (vagy Xi és He) hivatalából eredezteti.¹⁸ A *Hanshu* szerint „egykor Yao Úr létrehozta Xi és He hivatalát, parancsba adta, hogy a négy évszak ügyeit kézben tartsák, és ne engedjék, hogy azok elveszítsék rendjüket.”¹⁹ Miközben az immáron az emberi társadalomban megjelenő Xi He hivatalát Yao hozza létre, addig a konkrét jóslási tevékenységre való megbízás a *Shiji* 史記 szerint Huangdi nevéhez kötődik: „Huangdi megbízta Xi He-t, hogy a Napból jósoljon, Chang Yit, hogy a Holdból, Yuqu-t pedig, hogy a csillagokból és párájukból.”²⁰ Itt érdemes kiemelni, hogy miközben a *Shiji* a Nap–Hold csillagok hármassal dolgozik, és ezért egyértelműnek tűnik, hogy az égen látható égitestekre utal a három kínai írás-jegy (*ri* 日, *yue* 月, *xing* 星),²¹ addig az általunk vizsgált LSCQ passzusban a kettős jelentéssel rendelkező *ri* 日 (Nap és nap) és *yue* 月 (Hold és hónap) után az évekből történő jóslás (*zhan sui* 占歲) következik, így itt mindennek az időbeli vetülete tűnik dominánsnak.

¹⁶ Boltz 1981. A később említendő Huangdi esetében a helyzet bonyolultabb, nála egyszerre van szó egy „historizált személyiségről” és egy „megistenült személyről” (Le Blanc 1985).

¹⁷ *Shantang si kao* 山堂肆考: 山海經義和東方二國名日所由過也。每日出，二國人為御推升太虛，故唐虞取以名官也。Az ezt idéző későbbi forrásokról lásd Esposito 2004: 381. 144. jegyzet.

¹⁸ *Hanshu* 30.1734: 陰陽家者流，蓋出於羲和之官。

¹⁹ *Hanshu* 12.312: 昔在帝堯立羲、和之官，命以四時之事，令不失其序。

²⁰ *Shiji* 26. 1256: 黃帝使羲和占日，常儀占月，與區占星氣。

²¹ A *Shangshu* 尚書 'Yaodian' 堯典 fejezete szerint is Yao azzal bízta meg Xi He-t, hogy tisztelettel viseltessenek a fenséges ég iránt, és a Nap, a Hold, valamint a csillagok (mozgásának) számolásával biztosítsák az emberek számára az évszakokat (乃命羲和，欽若昊天，曆象日月星辰，敬授人時).

5. Shang Yi alkotta meg a Hold [vagy hónapok] alapján történő jóslást [尚儀作占月]

Ebben az esetben a *Shiben* az első írásjegy (*shang* 尚) helyett mást ír (*chang* 常), és a Holddal (*yue* 月) valóban az a Chang Yi 常儀 áll kapcsolatban, aki Xi He mellett Di Jun másik hitvese. A *Shiji* (26.1256) szintén Chang Yihoz köti a Hold, illetve hónapok alapján történő jóslást (de nem ennek feltalálását), amelyre (mint ezt fentebb láttuk) Huangdi adott utasítást: „Huangdi megbízta Xi He-t, hogy a Nap alapján jósoljon, Chang Yit, hogy a Hold alapján, Yuqu-t pedig, hogy a csillagok és párájuk alapján.”²²

6. Hou Yi találta fel az évek alapján történő jóslást [后益作占歲]

A két megelőző tétel, tehát a napok (Nap) és hónapok (Hold) alapján történő jóslás után az évek alapján történő következik, amit a *Shiben* is Hou Yinek tulajdonít. Ez a Hou Yi 后益 nem összetévesztendő a 8. pontban szereplő, de más írásjeggyel írt Hou Yivel 后羿 (vagy közismertebb nevén Yi Yivel 夷羿), aki, bár éppen az előző tételben szereplő Changyi férjeként tartja számon a kínai mitológiai hagyomány, az íjat találta fel. Egyes feltételezések szerint az itt szereplő Hou Yi azonos Bo Yival 伯益,²³ Shun császár és az árvíz megfékező Nagy Yu 大禹 segítőjével, azonban ennek ellentmondani látszik az, hogy Bo Yi maga is szerepel jelen lista 13. helyén, továbbá az is, hogy a *Shiben*ben Huangdihoz rendelve jelenik meg.

7. Hu Cao találta fel az ruházatot [öltözködést] [胡曹作衣]

A *Shiben* ugyanezzel a mondattal szintén Hu Cao-hoz köti a ruházat feltalálását. Hasonlóan fogalmaz a *Huainanzi* 淮南子 19. fejezete is: „Hu Cao ruhát készített” (胡曹為衣), bár az itt használt ige (*wei* 為) nem hangsúlyozza a feltalálás tényét. Ugyanakkor a *Shiben* (pontosabban amit ebből különböző források alapján rekonstruáltak) azt is állítja Hu Cao-ról, hogy ő az uralkodói „korona” (*mian* 冕) feltalálója (a *Lushi* 路史 alapján: 胡曹作冕). Hu Cao-ról

²² *Shiji* 26.1256.

²³ Knoblock – Riegel 2000: 778, Dong 2011.

a *Shiben* kommentátora, Song Zhong mindkét esetben megjegyzi, hogy Huangdi minisztere volt (黃帝臣, illetve 黃帝臣也). Ebben az esetben a *Shiben* egy másik szempontból is közöl egy alternatív információt: a ruházat feltalálását egyben egy másik személynek is tulajdonítja: „Bo Yu találta fel a ruházatot” (伯余作衣裳). A *Huainanzi*, amely Hu Cao-t pusztán a ruhák készítésével, de nem feltalálásával hozza összefüggésbe, szintén említi Bo Yu-t: „Bo Yu volt az első, aki ruhákat készített” (伯余之初作衣也). Ehhez a mondathoz írt kommentárjában Gao You 高誘 megjegyzi, hogy „Bo Yu Huangdi minisztere volt” (伯余，黃帝臣).

8. Yi Yi találta fel az íjat [夷羿作弓]

Yi Yi 夷羿, aki a kínai mitológia egyik legismertebb történetének (a tíz, pontosabban kilenc Nap lelövésének) főszereplője, egyáltalán nem szerepel a *Shiben* feltaláló-listájában, amely az íj feltalálását egy Hui 揮 nevű személynek tulajdonítja (揮作弓), aki Huangdi minisztere volt (黃帝臣揮作弓). A *Xunzi* 荀子 (21.434) ugyanezt Chui-ról állítja (倕作弓), akit egyébként a LSCQ is többször (1/3.1, 5/5.7, 18/4.6) említ, de nem az íj, hanem egyes hangszerek feltalálásával kapcsolatban.

A Zhao Ye-nek 趙曄 tulajdonított Han-kori mű, a *Wu-Yue chungiu* 吳越春秋 9. tekercsében szerepel egy leírás, amely Shennongnak tulajdonítja a nyíl feltalálását, majd Huangdi utáni időszakban egy Chu állambeli gyermekről (Hufu 弧父, „az Íjász”) beszél, aki szüleit születésétől fogva nem látta, de sokat gyakorolta az íjászatot és ezt a tudását Yi-nek 羿 adta át.²⁴ A szintén Han-kori *Shanhaijing* is úgy tudja, hogy Yi nem feltalálta az íjat, hanem csak kapta, ez esetben Di Juntól,²⁵ és ezzel az új fegyverrel harcolt Zaochi 鑿齒 (kb. 'Fúrófog') ellen.²⁶

²⁴ 黃帝之後，楚有弧父。弧父者，生於楚之荊山，生不見父母，為兒之時，習用弓矢，所射無脫。以其道傳於羿...。Vö. Selby 2000: 158.

²⁵ *Shanhaijing* 18.530 ['Hainei jing' 海內經]: 帝俊賜羿.

²⁶ *Shanhaijing* 6.241 ['Haiwai nan jing' 海外南經]: 羿與鑿齒戰于壽華之野，羿射殺之。Vö. Selby 2000: 14.

9. Zhu Rong a piacot (kereskedelmet) alkotta meg [祝融作市]

A *Shiben* is ugyanezekkel a szavakkal ír Zhu Rongról, akit Song Zhong Zhuanxu minisztereként (顓頊臣也) nevez meg. Ugyanakkor a LSCQ-ban (több helyen is), a vele azonos *Liji* részben, illetve a *Duduanban* előfordul egy égtájak szerinti analógia-sor, amelyben Zhu Rong a déli irány szelleme.

	URA (<i>di</i> 帝)	SZELLEME (<i>shen</i> 神)	SZÁMA (<i>shu</i> 數)	ÍZE (<i>wei</i> 味)
KELET	Taihao 太昊 [大皞]	Goumang 句芒	nyolc (八)	savanyú (<i>suan</i> 酸)
DÉL	Yandi 炎帝	Zhu Rong 祝融	hét (七)	késérű (<i>ku</i> 苦)
NYUGAT	Shaohao 少昊 [少皞]	Rushou 蓐收	kilenc (九)	csípős (<i>xin</i> 辛)
ÉSZAK	Zhuanxu 顓頊	Xuanming 玄冥	hat (六)	sós (<i>xian</i> 鹹)
KÖZÉP	Huangdi 黃帝	Houtu 后土	öt (五)	édes (<i>gan</i> 甘)

10. Yi Di az alkoholt találta fel [儀狄作酒]

A *Huainanzi* (19. fejezet) a LSCQ-val azonos szavakkal írja le az alkohol feltalálást. A *Shiben* szintén Yi Dinek tulajdonítja a szesz előállítását, mégpedig ennek két fajtáját is: „Yi Di alkoholt készített” (儀狄造酒); „Yi Di készített először (finom) alkoholt és lörét, ő különböztette meg az öt ízt” (儀狄始作酒醪, 辨五味).

A *Zhanguoce* 戰國策 című mű egy történetbe ágyazva meséli el a bor feltalálását: „Lu állam ura felkelt, megkerülte a szőnyeget és válogatott szavakkal a következőket mondta: »Egykoron a császár lánya megparancsolta Yi Dinek, hogy készítsen alkoholt, ami finomra sikeredett, ezután felszolgáltak Yu-nek 禹, aki ivott belőle, ízletesnek találta, majd eltávolíttatta Yi Dit és a következőképpen tiltotta be az alkoholt: 'A későbbi generációkban bizony lesz olyan (uralkodó), aki az alkohol miatt veszti el az országát.'«”²⁷ Ez a történet viszonylag népszerű lehetett, hiszen a Han-kori *Huainanzi* (20. fejezet) és a *Shuowen jiezi* 說文解字 (*jiu* 酒) is idézi.

Ugyanakkor nem Yi Di az egyetlen, akinek az alkohol feltalálását tulajdonítja a kínai hagyomány, két másik nevet említ a *Shiben* is: Du Kang 杜康, illetve a Xia-dinasztia hatodik uralkodója, Shao Kang 少康.²⁸

²⁷ *Zhanguoce* 23.1042: 魯君興，避席擇言曰：「昔者帝女令儀狄作酒而美，進之禹，禹飲而甘之，遂疏儀狄，絕旨酒，曰：『後世必有以酒亡其國者。』」

²⁸ Kettejüket a *Shuowen jiezi* egyébként azonosítja: 帝: 少康，杜康也。

11. Gao Yuan találta fel a házakat [高元作室]

A *Shiben* is megnevezi a házak (és paloták) feltalálóját, de ezt Yu-vel azonosítja (禹作宮室, 禹作宮), a *Huainanzi* Shunnak tulajdonítja ugyanezt (舜作室).²⁹

12. Yu Xu találta fel a csónakot [虞姁作舟]

A *Shiben* ezúttal szól ugyan a csónakok feltalálójáról, de ezt két másik személynek, Gong Gunak és Huo Dinek (共鼓、貨狄作舟) a *Mozi* 墨子 (39.279) Qiao Chuinak tulajdonítja ugyanezt (巧垂作舟), míg ismét egy másik személyt nevez meg a Han-kori *Shanhaijing*: „Di Jun nemzette Yuhao-t, Yuhao nemzette Yinliangot, Yinliang nemzette Fanyu-t, aki elsőként készített csónakot.”³⁰ Ez az a találmány, amellyel kapcsolatban talán a leginkább heterogének a feltaláló személyére vonatkozó információk, ugyanakkor a LSCQ-ban szereplő Yu Xu alakja máshonnan nem ismert.

13. Bo Yi találta fel a kutat [伯益作井]

A *Shiben* két személyt, Hua Yi-t, illetve Bo Yi-t nevezi meg a kút feltalálójaként (化益作井, 伯益作井). A két személy lehetne azonos (hiszen az első írásjegy gyöke, illetve a második írásjegy egésze azonos), azonban Song Zhong kommentárjából úgy tűnik, két különböző személyről van szó: „Hua Yi és Bo Yi Yao (császár) miniszterei voltak” (化益, 伯益也, 堯臣). Más forrásokban Bo Yi (különböző írásjegyekkel: 伯益, 伯翳, 柏翳, 柏益) vagy Bo Lu 伯鷺 Shun császár, illetve az árvíz megfékezése Nagy Yu segítője volt. A *Shuowen jiezi* csak az elsőség tényét rögzíti,³¹ míg a *Huainanzi* röviden,³² a *Lunheng* 論衡 19. fejezete pedig hosszabban említi azt az általános

²⁹ *Huainanzi* 19.II.1032.

³⁰ *Shanhaijing* 18.529 [‘Haineijing’ 海內經]: 帝俊生禹號, 禹號生淫梁, 淫梁生番禺, 是始為舟。

³¹ 井: 古者伯益初作井。

³² *Huainanzi* 8.I.355: 伯益作井, 而龍登玄雲, 神棲昆侖。

nézetet, mely szerint a kút feltalálása miatt költözött a sárkány a felhők közé, a szellemek pedig a Kunlun 崑崙 hegyre, tehát Bo Yi okozta mindezeket a változásokat.³³

14. Chi Ji találta fel a mozsárt [赤冀作臼]

A *Shiben* számos forrásban és verzióban fennmaradt állítása szerint a mozsarat Yongfu találta fel (雍父作舂杵臼;雍父作舂;雍父作杵臼;雍父作臼), akit Song Zhong Huangdi miniszterének nevez (雍父，黃帝臣也). A LSCQ-ban fennmaradt névnek (Chi Ji 赤冀) egy másik verzióját (Chi Fen 赤冀) adja a 12. századi Luo Mi 羅泌 *Lushi* 路史 (12.) című műve.

15. Cheng Ya alkotta meg a ló vontatta szekeret [乘雅作駕]

A *Shiben* ezt a találmányt egy Xiang, illetve egy Huan nevű személynek tulajdonítja (相士作乘馬;謁作駕). A *Xunzi* (21.435) a LSCQ-ban megjelenő, hasonló nevű Cheng Dut 乘杜 nevezi meg (乘杜作乘馬).

16. Han Ai találta fel a kocsihajtást [寒衰[=哀]作御]

A *Shiben* másik írásjeggyel írja a nevét, de nyilvánvalóan ugyanarról a személyről beszél, amikor azt mondja, „Han Ai találta fel a kocsihajtást” (韓哀作御). Song Zhong hozzáteszi, hogy Han Ai a Hanwen hercege volt (韓文侯).

17. Wang Hai feltalálta az ökrök betanítását [王冰(=亥)作服牛]

A *Shiben* itt minden bizonnyal szintén csak egy alternatív írásmódot használ, amikor a *hai* 亥 helyett a *hai* 胲 írásjegyet szerepelteti (胲作服牛). Song Zhong hozzáfűzi, hogy Hai Huangdi minisztere volt és képes volt befogni az ökröket (胲，黃帝臣也，能駕牛).

³³ 伯益作井，龍登玄雲，神栖崑崙。言（龍）井有害，故龍神為變也。夫言龍登玄雲，實也。言神栖崑崙，又言為作井之故，龍登神去，虛也。夫作井而飲，耕田而食，同一實也。伯益作井，致有變動。

18. Huang írnok készített először ábrákat [史皇作圖]

Mivel a *tu* 圖 több jelentésű szó, a *Shiben*ben is szereplő mondathoz annak kommentátora hozzáfűzi, hogy a „*tu* szó a dolgok külsejének [formájának] rajzát jelenti” (圖謂畫物象也). Szintén Song Zhong közli, hogy Huang írnok Huangdi minisztere volt (史皇，黃帝臣也). Ami a Cang Jie-hez fűződő viszonyát illeti, Gao You-nak a *Huainanzi*-hez írott kommentárja alapján szokás feltételezni, hogy a két alak azonos,³⁴ Françoise Bottéro azonban véleményem szerint meggyőzően érvelt amellett, hogy ez a felfogás téves, és a két alak nem lehet azonos.³⁵

19. Peng varázsló találta fel a gyógyászatot [巫彭作醫]

A *Shiben*ben is pontosan ebben a formában szerepel ez a mondat, ugyanakkor a *Shiben* Wu Xian is mint a gyógyászat feltalálóját említi („Wu Xian volt az első, aki megalkotta a gyógyászatot”, 巫咸初作醫). A *Shuowen jiezi* a gyógyászat címszónál lényegében ugyanezt mondja Wu Pengről: „Egykoron Peng varázsló volt az első, aki megalkotta az orvoslást” (古者巫彭初作醫).

20. Xian varázsló megalkotta a cickafark-jóslást [巫咸作筮]

Ez a mondat pontosan ebben a formában szerepel a *Shiben*ben is. Magáról Wu Xianről azt tudjuk meg a *Shiben* alapján, hogy Yao minisztere volt, továbbá azt, hogy a cickafark-jósláson kívül a gyógyászatot (*yi* 醫) és a dobót is ő találta fel. A *Shanhaijing*ben (11. fejezet, ‘Dahuang xi jing’ 大荒西經) Wu Penggel együtt a Lingshannál 靈山 gyógyfüveket gyűjtő tíz varázsló egyike, számos egyéb ókori forrásban megjelenik.

³⁴ Knoblock – Riegel 2000: 796; Bottéro 2006: 138.

³⁵ Bottéro 2006.

21. Xi Zhong találta fel a szekeret [奚仲作車]

A *Shiben*ben azonos megfogalmazásban fordul elő a mondat, Xi Zhong alakja számos ókori forrásban felbukkan (*Mozi* 39, *Xunzi* 21.435, *Guanzi* 管子 2.1, *Hanfeizi* 韓非子 27.2.1, *Shizi* 尸子 [töredék]³⁶), már a *Zuozhuan* 左傳 (11.1.1) is a szekerekkel hozza összefüggésbe (bár a feltalálás tényét konkrétan nem tulajdonítja neki).

Xi Zhong a hagyomány szerint Huangdi leszármazottja, családneve Ren 任 volt, a Xia-dinasztia alatt alkalmazták a szekerekért felelős pozícióban.³⁷ A *Xu Hanshu zhi* 續漢書志 (29.3642) Yu alakjához kapcsolja, ugyanakkor közvetlenül a szekérrel összefüggésben felmerül Huangdi neve is: „Huangdi találta fel a szekeret, (így) nehéz terheket lehetett nagy távolságra szállítani. Később, Shaohao 少昊 idejében, ökrök húzták őket, Yu idejében pedig Xi Zhong lovakkal vontatta.”³⁸

F. Bottéro hívja fel a figyelmet arra, hogy Xi Zhong és Cang Jie alakja nem pusztán a LSCQ-ban követik egymást, hanem más művekben is, a *Lunheng*ben például összesen négy alkalommal.³⁹

22. Cang Jie alkotta meg az írást [蒼頡作書]

A *Shiben* Cang Jie-ről szóló kijelentése két formában is megmaradt: a fenti mellett létezik még a „Cang Jie alkotta meg az írásjegyeket” (蒼頡造文字) változat is. A *Huainanzi* híres leírása szerint „régén, amikor Cang Jie megalkotta az írást, az égből köles potyogott, a szellemek pedig hangosan sírtak éjszaka”.⁴⁰ Bármire is utaljon pontosan ez a leírás, a szöveg kétségkívül a találmány nem természetes és/vagy nem kedvező következményeit kívánta hangsúlyozni.

Song Zhong Ju Songgal 沮誦 együtt mint Huangdi hivatalnokát említi. F. Bottéro úgy véli, hogy Cang Jie mint az írás feltalálójának elképzelése Xunzi tanítványi köréből származik, és innen veszi át a legista *Hanfeizi*, illetve a Huang-Lao irányzathoz tartozó *Huainanzi*.⁴¹

³⁶ Fischer 2012: 121–122: 造車者，奚仲也。

³⁷ Knoblock – Riegel 2000: 805.

³⁸ Swartz et al. 2014: 121.

³⁹ Bottéro 2006: 145–146.

⁴⁰ *Huainanzi* 8.I.355: 昔者蒼頡作書而天雨粟，鬼夜哭。

⁴¹ Bottéro 2006: 151.

23. Houji termesztett növényt elsőként [后稷作稼]

Houji alakja általánosan elterjedt (pl. *Shangshu* 2.17, *Shizi* 9.1, *Huainanzi* 13. fejezet). A *Huainanzi* (7.1.519) egy adminisztratív tisztséget (*datian* [shi] 大田[師]) rendel hozzá Yao uralkodása alatt (akárcsak Shunhoz 舜, Xie-hez 契, Yu-höz 禹 és Xizhonghoz). A Han-kori *Shiji* (28.1383) leírja, hogy már a Zhou-dinasztia elejétől fogva áldozatot mutatnak be Houji számára: „Amikor a Zhou-ház felemelkedett és megalapították Tai városát, Hou Ji számára szentélyt alapítottak, ahol a mai napig vérrel táplálják az Égalattit” (周興而邑郃，立后稷之祠，至今血食天下). Erre az érvelésre, folytatja a *Shiji*, Gaozu uralkodói parancsot ad ki, hogy a Han birodalomban mindenütt alapítsanak ’Varázslatos csillag szentélyeket’ (Lingxing ci 靈星祠), ahol minden évszakban ökröket áldoznak.⁴²

24. Gao Yao alapította meg a büntetések (intézményét) [皋陶作刑]

A *Shiben* hasonlóan, de konkrétan fogalmaz: „(Gao) Yao alkotta meg az öt büntetésfajtát” (陶制五刑). Ugyanakkor egy másik forrásban fennmaradt *Shiben*-idézet szerint az egyébként gyakran fiának tekintett Bo Yi 伯益 volt az, aki az öt büntetésfajtát megalkotta (伯夷作五刑). A *Shiben* szerint a legendás Yao idején élt, más források (pl. *Guanzi* 16.3, *Baihutong* 白虎通 163/6) szerint Shun uralma alatt, megint mások szerint (pl. *Mozi* 10.7.1) Yu alatt. Az i. sz. 5. századi *Shishuo xinyu* 世說新語 (3.26.1) kifejezetten hangsúlyozza, hogy eleinte Shun tanácsadója volt, majd ő ajánlotta Yao számára, aki megtette őt a büntetések felügyelőjévé.

25. Kunwu alkotott (elsőként) agyagedényeket [昆吾作陶]

A *Shiben* Shunnak tulajdonítja az első agyagedényt, és a Xia-dinasztia minisztereként megnevezett Kunwu csak ezt fejlesztette tovább (舜始陶，夏臣昆吾更增加也), ugyanakkor a LSCQ-hoz hasonlóan a *Shuowen jiezi* is így nyilatkozik: „Egykoron Kunwu alkotta meg az agyagedényeket” (陶: 古者昆吾作陶). A *Shizi* szerint alakja Huangdihoz köthető.⁴³

⁴² 於是高祖制詔御史：「其令郡國縣立靈星祠，常以歲時祠以牛。」

⁴³ Fischer 2012: 121, 209.

26. A Xia-dinasztiabeli Gun hozott létre (elsőként) városfalakat [夏鯀作城]

Összesen három kissé eltérő verzióban a *Shiben* szintén Gunnak tulajdonítja a városfalak létrehozását, különbséget téve a belső (*cheng* 城) és a külső (*guo* 郭) városfalak között (鯀作城郭, 鯀作城, 鯀作郭). Hasonló módon nyilatkozik a *Huainanzi* is: „Egykor régen a Xia-dinasztiabeli Gun három [vagy kilenc] *ren* (kb. 5.5 m) magas városfalat épített.”⁴⁴

II. Qin Shi Huangdi és Huangdi

Mielőtt a fenti adatokat röviden elemezném, egy táblázatban érdemes összefoglalni a fenti vizsgálódás eredményeképpen kapott adatokat.⁴⁵

⁴⁴ *Huainanzi* 1.1.11: 昔者夏鯀作三仞之城。A *Huainanzi* egyébként ezt a tettet egyértelműen negatív színben tünteti fel, és láthatóan Gun fiát, Yu-t támogatja, aki leromboltatta az apja által emelt falakat és erényével próbálta (sikeresen) elismertetni hatalmát. Michael J. Puett (2002: 126) is kiemeli, hogy Gun a „lázadó-feltalálók” (‘rebel-creator’) csoportjába tartozik, mivel a hagyomány szerint az özönvíz megfékezését a természeti folyamatokat megzavaró gáttal tervezte (sikertelenül) megoldani (*Shangshu* 24.2).

⁴⁵ Az ‘Uralkodó’ oszlopban szögletes zárójelben adtam meg az uralkodót, ha az nem a LSCQ-ban szereplő alaknál, hanem valamelyik alternatív feltalálónál (‘Másnak tulajdonítva’) ismert.

NÉV	TALÁLMAŊY	MÁSNAK TULAJDONITVA	URALKODÓ	SHIBEN
1. Da Nao 大撓	naptárrendszer (60 nap)	—	Huangdi	+
2. Qian Ru 黔如	naptárrendszer (76 év)	—	—	—
3. Rong Cheng 容成	naptárkiigazítás	—	Huangdi	+
4. Xi He 羲和	jóslás (Nap / nap)	—	Huangdi	+
5. Shang Yi 尚(常)儀	jóslás (Hold / hónap)	—	Huangdi	(+)
6. Hou Yi 后益	jóslás (év)	—	Huangdi [Shun]	+
7. Hu Cao 胡曹	ruha (öltözködés)	Bo Yu 伯余	Huangdi	+
8. Yi Yi 夷羿	íj	Hui 揮, Chui 僎	[Shun] [Huangdi]	—
9. Zhu Rong 祝融	piac (kereskedelem)	—	Zhuanxu	+
10. Yi Di 儀狄	alkohol	Du Kang 杜康 Shao Kang 少康	Yu [Xia-din.]	+
11. Gao Yuan 高元	ház	Yu 禹, Shun 舜	—	—
12. Yu Xu 虞姁	csónak	Qiao Chui 巧垂[僎] Gong Gu 共鼓 Huo Di 貨狄 Fanyu 番禺	[Huangdi] [Huangdi] [Huangdi utódja]	—
13. Bo Yi 伯益	kút	Hua Yi 化益	Yao, Shun, Yu	+
14. Chi Yi 赤冀	mozsár	Yongfu 雍父	[Huangdi]	—
15. Cheng Ya 乘雅	lovasszekér	Xiang shi 相士 Huan 颺 Cheng Du 乘杜	—	—
16. Han Ai 寒哀	kocsihajtás	[Han Ai 韓哀]	—	(+)
17. Wang Hai 王亥	ökrök befogása	[Hai 骸]	Huangdi	(+)
18. Shi Huang 史皇	ábrák	—	Huangdi	+
19. Wu Peng 巫彭	gyógyászat	Wu Xian 巫咸	Huangdi	+
20. Wu Xian 巫咸	cickafarkjóslás	—	Yao	+
21. Xi Zhong 奚仲	szekér	—	[Huangdi utódja]	+
22. Cang Jie 蒼頡	írás	—	Huangdi	+
23. Houji 后稷	növénytermesztés	—	Yao, Shun, Yu	—
24. Gao Yao 皋陶	büntetések	[Tao 陶], Bo Yi 伯夷	Yao, Shun, Yu	+
25. Kunwu 昆吾	agyagedény	Shun 舜	Xia-din.	(+)
26. Gun 鯀	városfal	—	Yao [Yu apja]	+

Elsőként azt érdemes megvizsgálni, hogy a fenti két, húszas, illetve hatos lista egy másik forrásból való átvétel nyomán vagy saját jogán szerepel a LSCQ 17. könyvében. Mivel két listáról van szó, érdemes különválasztani a kérdést. Az első esetben a sokszor említett *Shiben*en kívül nincs tudomásom olyan egyéb, ránk maradt forrásról, amelyben húsz tételen keresztül sorolnák a fel-találók neveit és találmányaikat. Ebből következően egyedül a *Shibennel* vet-hetjük össze a fenti listát, és az is egyértelmű, hogy amennyiben volt kapcsolat közöttük, akkor kizárólag a *Shiben* valamilyen korai verziója (tehát értelem-szerűen nem az i. e. 1. századi változat) lehetett a forrás, hiszen e mű találmá-nyokról szóló, fennmaradt részei sokszorosan bővebbek a húszas listánál.

Ez az összevetés azonban számos nehézséget rejt magában. Egyrészt a *Shiben* a Song-korra lényegében elveszett és csak utólag rekonstruálták külön-féle forrásokból. Ebből következik, hogy a hasonlóság eldöntésében nem rele-vánsak a LSCQ azon tételei (2. Qian Ru, 8. Yi Yi, 11. Gao Yuan, 12. Yu Xu, 14.

Chi Ji, 15. Cheng Ya), amelyeknél egyszerűen hiányzik a *Shiben*ből megmaradt rész mint analógia, hiszen minden nehézség nélkül elképzelhető, hogy a *Shiben* ezen részeit valamilyen oknál fogva éppen nem idézték a későbbi források, illetve azok kommentárjai. A *Shibennel* mint forrással kapcsolatos másik probléma abban áll, hogy a *Shiben*ből itt-ott fennmaradt részek gyakran ellentmondanak egymásnak: a ruházat feltalálását például egyrészt Hu Cao-hoz, másrészt Bo Yu-höz rendelik, ráadásul mindkettő egyebek között ugyanazon mű (*Lushi* 路史) kommentárjában szerepel. A LSCQ és a *Shiben* viszonyának tisztázásához az igazán meghatározó példák nyilvánvalóan azok, ahol mindkét mű egy-egy feltaláló nevez meg, de ezek különböznek. Erre is találunk számos példát: 1. A LSCQ szerint Kunwu készítette az első agyagedényt, míg a *Shiben* a feltalálás tényét Shunnak tulajdonítja, miközben Kunwu csak a már meglévő találmányt fejlesztette tovább; 2. A LSCQ szerint Yu Xu készítette az első csónakot, a *Shiben* szerint Gong Gu és Huo Di; 3. A LSCQ listájában Gao Yuan építi az első házat, a *Shiben* szerint Yu.

Mindebből tehát úgy tűnik, hogy a LSCQ húszas listája nem közvetlen idézet egy már meglévő műből (például a *Shiben*ből), hanem a találmányokról szóló korabeli ismeretekből (legyenek ezek szó- vagy írásbeliek) készült sajátos válogatás. Miért releváns mindez? Véleményem szerint azért, mert ha ez a lista a LSCQ 17. könyvébe nem egy más szellemiségű műből került át másolás révén, akkor a listán szereplő feltalálók és találmányaik szerepeltetésének oka a LSCQ-ban (konkrétan annak 17. könyvében) keresendő.

Mielőtt ennek vizsgálatára rátérünk, érdemes elemezni a hatos listát is. Ami a fenti táblázatból első pillantásra feltűnik, hogy a két listának nincs közhalmaza, vagyis bár az adott fejezetrészen elvileg bármilyen találmány indokolhatta volna a kontextusban kifejtett mondanivalót, a szerző (esetleg szerzők) mégis éppen ezt a húszas, illetve az ettől minden tagjában különböző hatos listát választotta (választották) illusztrációként. A két lista tehát kiegészíti egymást. A következő szempont, amelyet érdemes figyelembe venni, hogy a húszas listával ellentétben nagyjából azonos elemszámú listák léteztek más ókori forrásokban is, így a hatos lista önmagában semmiképpen sem nevezhető egyedülállónak. Első példaként álljon itt az egyébként egyes részleteiben fent is idézett *Huainanzi* (19.5) hatos listája:

„Réges-régen, Cang Jie megalkotta az írást, Rong Cheng létrehozta a naptárt, Hu Cao ruhát készített, Hou Ji szántott és ültetett, Yi Di alkoholt készített, Xi Zhong szekeret készített. Ez a hat ember mind birto-

kolta a szellemi világosság útját és a szent bölcsesség lenyomatát. Ezért egy ember egyetlen dolgot készített és ezt hagyta örökül a későbbi generációk számára, nem lett volna képes egy sem közülük arra, hogy az összes (találmányt) birtokolja.”

昔者，蒼頡作書，容成造曆，胡曹為衣，后稷耕稼，儀狄作酒，奚仲為車。此六人者，皆有神明之道，聖智之跡，故人作一事而遺後世，非能一人而獨兼有之。

Azon kívül, hogy a *Huainanzi*-nek explicit módon más a mondanivalója (tudniillik, hogy a feltalálók nem polihisztorok, hanem a találmányok mindegyike más személyhez rendelhető), az is látszik, hogy a két lista között viszonylag kicsi az átfedés: lényegében csak Cang Jie és Hou Ji alakja, illetve találmánya, ráadásul ezek is más helyen szerepelnek a felsorolásban, tehát egyik sem tűnik a másikból vett idézetnek.

LÜSHI CHUNQIU (17.2)		HUAINANZI (19.5)	
FELTALÁLÓ	TALÁLMA NY	FELTALÁLÓ	TALÁLMA NY
1. Xi Zhong 奚仲	szekér 車	1. Cang Jie 蒼頡	írás 書
2. Cang Jie 蒼頡	írás 書	2. Rong Cheng 容成	naptár 曆
3. Hou Ji 后稷	növénytermesztés 稼	3. Hu Cao 胡曹	ruha 衣
4. Gao Yao 皋陶	büntetések 刑	4. Hou Ji 后稷	növénytermesztés 稼
5. Kunwu 昆吾	agyagedények 陶	5. Yi Di 儀狄	alkohol 酒
6. Gun 鯀	városfalak 城	6. Xi Zhong 奚仲	szekér 車

Mindössze négy feltalálót nevez meg a *Xunzi* felsorolása, bár hozzáfűz még két olyan alakot, akik kiemelkedően alkalmazták a már feltalált eszközöket.

„Chui találta fel az íjat, Fuyou a nyílat, de Yi volt kifinomult az íjászatban. Xi Zhong találta fel a szekeret, Cheng Du a lovak befogását (a szekér elé), de Zaofu volt kifinomult a kocsihajtásban. A régi időktől fogva a mai napig soha nem létezett olyan személy, aki képes lett volna két területen is kiváló lenni.”⁴⁶

A *Mozi* szintén négy feltalálót említ, akiket pozitív példaként állít a konfuciánusok feltaláló-ellenességével szemben.

⁴⁶ *Xunzi* 21.434–435: 倕作弓，浮游作矢，而羿精於射；奚仲作車，乘杜作乘馬，而造父精於御：自古及今，未嘗有兩而能精者也。

„(A konfuciánusok) továbbá azt mondják: »A nemes ember igazodik és nem alkot.« Erre mi azt válaszoljuk: »Régen Yi megalkotta az íjat, Yu megalkotta a páncélt, Xi Zhong létrehozta a szekeret, Qiao Chui feltalálta a csónakot.«⁴⁷

A két rövid lista explicit módon ellentmond egymásnak, hiszen az egyikben Yi az íj feltalálója, a másikban pedig hangsúlyozottan nem a feltalálója, csak kiváló használója. A *Xunzi*, a *Mozi* és a LSCQ rövid listája között egyetlen személyi átfedés van (Xi Zhong), de ez önmagában nyilván nem utal kölcsönzésre.

A fenti listákkal kapcsolatban felvethető kérdések közül kettőt emelnék ki. Elsőként azt mutatom be, hogy miért hivatalnokainak és nem a hagyományos modellt követve a valódi kultúrhérosoknak (leginkább Huangdinak) tulajdonítja a LSCQ e találmányokat. Másodszorra azt vizsgálom, miért éppen ezeket a találmányokat találta fontosnak kiemelni a LSCQ.

Az első kérdés elemzését Michael J. Puett nyomán érdemes összefoglalni. Az i. e. 5–3. századi Kínában a konfuciánusok alapvetően feltalálás-ellenes attitűdjét erősen támadta a motista kritika.⁴⁸ A konfuciánus felfogás szerint az uralkodó mozdulatlan, olyan, mint a Sarkcsillag (*Lunyu* II.1.), és (mint majd látjuk) ebben a kérdésben hasonló a taoista felfogás is. A motisták számára ezzel szemben maga az ég, illetve ezzel összefüggésben az uralkodó technikai újításokat is létrehoz. A *Mozi* (7.6b–7a) részletezi, ahogy az Ég létrehozta (*wei* 為) a Napot, a Holdat, a csillagokat, az évszakokat, az esőt és a havat, a hegyeket, völgyeket és a folyókat, mégpedig mindezeket azért, hogy hasznára legyen az emberi világnak.⁴⁹ A bölcs uralkodó hasonlóképpen hozza létre a barlangokban és föld alatt élő emberek számára a házakat, az ezeket nem ismerők részére a ruhát, övet és cipőt (*Mozi* 1.10b–11a). Az uralkodó tehát a motisták szerint is az eget követi, de nem kizárólag az erényre törekvő minőségében, hanem a hasznat (*li* 利) hajtó, kreatív jellegű találmányok megalkotásában is.⁵⁰ Ezek a találmányok ugyanakkor használhatók nem megfelelő célokra is. Visszatérő kérdés, hogy a technikai jellegű találmányok mennyiben sértik a természet rendjét: a taoisták (például Zhuangzi) szerint nagymér-

⁴⁷ *Mozi* 39.279: 又曰：「君子循而不作。」應之曰：「古者羿作弓，仔作甲，奚仲作車，巧垂作舟。」

⁴⁸ Puett 2001: 42.

⁴⁹ Vö. Puett 2001: 52.

⁵⁰ Vö. Puett 2001: 52.

tékben, Konfuciusz elképzelése szerint lényegében szintén, de ezt nem tematizálja explicit módon, míg a motisták és a legisták alapvetően elengedhetetlennek látták ezen újítások bevezetését az emberi társadalomba. A *Heguanzi* 鵩冠子 4. fejezete például jól tükrözi a taoista álláspontot: a bölcs uralkodó „nem teremt, nem talál fel, hanem az éggel és a földdel egyesíti erényét”.⁵¹

Puett úgy gondolja, hogy ebben a gondolati mátrixban kell értelmeznünk a LSCQ feltaláló-listáit is: a bevezető részben a mozdulatlan, beavatkozást elkerülő uralkodó taoista felfogása tükröződik, melyet a *Daodejing*ből vett idézetek támasztanak alá (és ebből a szempontból a *Lunyu*-beli idézet is hasonló).⁵² Utána azonban a motista értelemben vett technikai találmányokat sorolja a szerző. A kettő közötti ellentmondás feloldása úgy történik, hogy a találmányok létrehozója nem az uralkodó, hanem a miniszterei, ilyen értelemben a mozdulatlan uralkodót mentesíti a szöveg a találmányok létrehozásának kimozdító terhe alól, ugyanakkor meghagyja számára a már megalkotott találmányok jótékony felhasználásának érdemét.⁵³ A más szövegekben kultúrhéroszként cselekvő uralkodó tehát ezzel a szerepátruházással a kultúrhéroszi funkcióit a beosztott minisztereihez „delegálja”, akik emiatt hivatalnoki minőségükben kultúrhéroszokra jellemző cselekedeteket hajtanak végre, miközben maga az uralkodó is megőrzi kultúrhéroszi érdemeit (hiszen egyrészt az ő általa kiválasztott miniszterekről van szó, másrészt ő az, aki mindezt az emberek számára hozzáférhetővé teszi), azonban mindezt anélkül, hogy sérülne mozdulatlanságának integritása. A listák után közvetlenül mindkét esetben valóban találunk egy rövid összefoglalót, amely éppen azt hangsúlyozza, hogy bár a találmányokra szükség van és így az uralkodó helyesen teszi, ha alkalmazza őket, feltalálásuk összeegyeztethetetlen magával az ideális uralkodói funkcióval.

„Amit ez a hat ember létrehozott, az megfelelt (az igényeknek), de mégsem tartoznak az uralkodó útjához. Ezért mondják, hogy aki feltalál, az aggodalmas(ságból teszi), aki viszont (e találmányokra) támaszkodik, nyugalmat talál.”⁵⁴

„Ami ezt a húsz hivatalnokot illeti, a szent emberek [uralkodók] a révükön irányították az Égalattit. A bölcs uralkodó nem képes a húsz hiva-

⁵¹ *Heguanzi* 4.752: 不創不作，與天地合德。Vö. Puett 2001: 52.

⁵² Puett 2001: 81.

⁵³ Puett 2001: 83.

⁵⁴ LSCQ 17.2: 此六人者所作當矣，然而非主道者，故曰作者憂(=擾)，因者平。

talnok cselekedeteire, azonban éppen ezért képes a hűsz hivatalnok leleményességét a végsőkig kihasználni, képességeiket teljesen kimeríteni, mert a bölcs uralkodó fölöttük helyezkedik el.”⁵⁵

A LSCQ e részeiben tehát az uralkodó a mozdulatlan eget, míg miniszterei a mozgásban lévő, bizonyos értelemben állandó cselekvő izgatottságban lévő földet, és még inkább a kettejük közötti harmóniát jelenítik meg.⁵⁶ Puett megközelítését összefoglalva: a LSCQ egy köztes, illetve kompromisszumos megoldást kívánt találni a konfucianus, a taoista és a motista megközelítések között.

A fent felvetett második kérdést (vagyis hogy miért éppen ezeket a találmányokat emeli ki a LSCQ) sem Puett, sem (tudomásom szerint) más nem vizsgálta, pedig véleményem szerint ez sok mindent elárul a lista, illetve a fejezet bölcséleti affiliációjáról.

Mint a bevezetőben láttuk, a LSCQ-t a Qin államban az i. e. 3. században tevékenykedő Lü Buwei felügyelete alatt állították össze, nem logikátlan tehát a korabeli Qin államban feltehetően népszerű gondolati áramlatok lenyomatát keresni a feltalálók listájában. Habár a LSCQ különböző bölcséleti iskolákat kombinál és ezért a vegyes (*za* 雜) kategóriába szokás sorolni,⁵⁷ egyes könyvei inkább vagy kevésbé tükröznek bizonyos típusú nézeteket. Konkrétan a mű 17. könyvéről Chen Qiyu 陳奇猷 nem pusztán azt mutatta ki, hogy az leginkább a legista nézőpontot érvényesíti,⁵⁸ hanem ezen belül az egyes konkrét alfejezetekre vonatkozóan is tett megállapításokat, a 3. alfejezetben például az i. e. 4. századi legista Shen Buhai 申不害 (kb. i. e. 400–337) befolyása érződik,⁵⁹ a 6. alfejezetben pedig Shen Dao 慎到 (kb. i. e. 350–375) hatása látszik.⁶⁰ Annak ellenére, hogy valószínűleg Scott Cooknak igaza van abban,

⁵⁵ LSCQ 17.4: 此二十官者，聖人之所以治天下也。聖王不能二十官之事，然而使二十官盡其巧、畢其能，聖王在上故也。

⁵⁶ Puett 2001: 85.

⁵⁷ Általában lásd Carson – Loewe 1993.

⁵⁸ Bottéro 2006: 138: „As Chén Qíyóu has pointed out, this chapter of the *Lǚshì chūnqū* presents theories of the so-called Legalist school.” Vö. Knoblock – Riegel 2000: 404: „Book 17 combines chapters ‘On the Dao of the ruler’ with others that seem to represent teachings characteristic of the various branches of the Legalist school.”

⁵⁹ Knoblock – Riegel 2000: 404: „A quotation from Shen Buhai – to the effect that the ruler’s faculties are too limited for him to learn on his own all he needs to know – suggests that the Shu 術, or ‘Methods,’ school of Legalism was influential in the compilation of this chapter.”

⁶⁰ Knoblock – Riegel 2000: 404–405.

az egyes könyveket, illetve fejezeteket nem lehetséges egyszerűen egy-egy konkrét gondolati iskolában lehorgonyozni, és Lü Buwei érdeme éppen abban áll, ahogy az egyes iskolákat összhangba kívánta és tudta hozni,⁶¹ mégis e sokhangú zenekarban igenis feltűnnek konkrétan meghatározható hangok.

A minket közelebbről foglalkoztató, húszelemes listát tartalmazó 4. alfejezet azt hangsúlyozza, hogy a jó uralkodónak a miniszterekre, hivatalnokaira kell támaszkodnia, és engednie kell, hogy azok maguktól végezzék feladataikat. Mint fent láttuk, az ehhez és a hat elemes listában felhozott példák a következő nagyobb tematikus egységeket, illetve főbb témákat érintik: 1–3: naptár, 4–6: jóslás, 7–18: praktikus hétköznapi dolgok, 19: gyógyászat, 20: jóslás; 21: szekér, 22: írás; 23: növénytermesztés, 24: büntetések, 25: agyagedény, 26: városfal. Egy technikai találmányokat felsoroló listán a praktikus jellegű találmányok logikusan jelennek meg (7–18, 21, 25), ezek mellett azonban jelen esetben mintha túl nagy hangsúlyt kapnának a naptárral (1–3), illetve az ezzel szorosan összefüggő jóslással (4–6) kapcsolatos találmányok. A húszas listán tehát lényegében az első hat tag és az utolsó is a jóslással foglalkozik, ez a teljes lista harmada. Ha mindehhez hozzávesszük a gyógyászat, a növénytermesztés és a büntetések említését, akkor könnyen eszünkbe juthat a Qin államban az i. e. 3. században tevékenykedő legista Li Si híres beadványa, amelyben Qin Shi Huangdinak azt javasolja, hogy égettesse el a konfuciánus hagyományhoz tartozó *Dalok könyvét* (*Shi* 詩) és *Írások könyvét* (*Shu* 書), továbbá az egyéb bölcséleti iskolák mondásait (*baijia yu* 百家語) tartalmazó írásokat, de bizonyos témájú műveket kíméljen meg:

„A nem megsemmisítendő könyvek közé tartoznak azok, amelyek az orvostudományról és a gyógyszerertanról, a teknősbékapáncéllal és a cickafarkkal történő jóslásról, továbbá a növénytermesztésről és a fa-telepítésről szólnak.”⁶²

⁶¹ Scott 2005: 78: „Those who would choose to overlook either the discrepancies or reconciliations both within and among the various chapters of the work – who would variously label one chapter “Confucian” and another “Legalist” [...] – are all neglecting one of the most integral and fascinating aspects of *Lüshi chungqu*. Lü Buwei was the orchestrator of a great work that, above all, aimed toward the harmonizing of cacophonous voices, the resolution of philosophical dissonance, and the creation of a unified diversity.” Hasonló véleményen van Puett 2002: 173.

⁶² *Shiji* 6.255: 所不去者，醫藥卜筮種樹之書。Ugyanez Li Si életrajzában (*Shiji* 87.2546) is megtalálható.

A fatelepítést leszámítva (amelynek tudtommal nem volt feltalálója) az összes téma megjelenik a LSCQ két listáján, ezen belül a jóslás aránytalanul hangsúlyos helyzetben.

Itt érdemes több kiegészítő megjegyzést tenni. Egyrészt a kronológiát illetően le kell szögezni, hogy a LSCQ összeállítása (i. e. 241 vagy 238) mintegy 25 évvel megelőzte Li Si híres beadványát (i. e. 213), tehát ha egyáltalán beszélhetünk bármilyen hatásról, akkor az kizárólag az előbbi hatása lehetett az utóbbira. Másrészt ki kell emelni, hogy a két szerző nem pusztán egy államban és egy udvarban éltek, hanem Lü Buwei valószínűleg kifejezetten támogatta a nála fiatalabb Li Si-t.⁶³ Harmadsorban, habár létezik egy olyan nézet, hogy a LSCQ egésze kifejezetten legizmus- és Qin-ellenes lenne, de James D. Sellmann meggyőzően érvelt amellett, hogy ez a felfogás alapvetően téves.⁶⁴ Sőt, az eredetileg gazdag kereskedőből udvari tanítóvá és főminiszterré váló Lü Buwei talán éppen az ifjú Qin Shi Huangdi tanítása céljából állította össze a LSCQ-t.⁶⁵ Kettejük között Sima Qian 司馬遷 valamilyen közelebbi kapcsolatot tételez: a gazdag kereskedőnek számító Lü Buwei támogatta a későbbi Qin Shi Huangdi apját (Yiren 異人, a későbbi Zhuangxiang királyt 莊襄王), aki Zhao államban fiatal korában politikai túszként élt, és akinek megtetszett Lü Buwei egyik ágyasa („táncosa”), akitől végül a későbbi első császár született.⁶⁶

⁶³ Sellmann 2002: 210. 18. jegyzet: „Hu Shi proposes that Lü Buwei supported Li Si in his early days in Qin and helped Li Si attain influence at the Qin court.”

⁶⁴ Sellmann 2002: 6–7: „This is the view first proposed by the Song scholar, Gao Sisun, elaborated by the Ming scholar, Fang Xiaoru, and finally synthesized by Kung-chuan Hsiao, proposing that the LSCQ was directed against *fajia* (so-called Legalist) doctrine, particularly the policies of Qin shihuangdi. Such an interpretation can only be based on a selective reading and misquoting of the text coupled with an anachronistic interpretation that the LSCQ opposes policies that were not instituted for at least two decades after the LSCQ’s publication. The hypothesis that the LSCQ is anti-Qin ignores the fact that Lü Buwei had power at court and further ignores the long-standing attraction for *fajia* thinkers, such as Shang Yang and later Li Si, at the Qin court. Lü Buwei’s “businesslike” approach to politics is not at all at odds with *fajia* procedures. Most devastating to the hypothesis that the LSCQ is an anti-*fajia* text is the *fajia* material contained in the LSCQ itself and, as Hu Shi has argued, some of that *fajia* material may have been written by Li Si himself, especially the *chajin* chapter.”

⁶⁵ Sellmann 2002: 9: „Once Zichu [a későbbi Qin Shi Huangdi apja, KG] was safe within the Qin court, uneducated, he was in need of a tutor. Of course, Lü Buwei was at hand to be appointed. This may be significant in understanding Lü Buwei’s motivation in sponsoring the compilation of the LSCQ.”

⁶⁶ *Shiji* 85.2505–2508. A nyilvánvalóan rosszindulatú és hamis másik verzió szerint az ágyas már várandós volt a leendő császárral, amikor összeismerkedett Yirennel, tehát az első császár apja valójában éppen Lü Buwei volt, de ez mondat a jelenlegi konszen-

A fentiekkel egyrészt azt állítom, hogy a feltaláló-listát bizonyos mértékben a korabeli, Qin-állambeli legista elképzelések befolyásolták, vagy legalábbis ez a közeg inspirálhatta. Ugyanakkor amellett is érvelek, hogy ez a hatás semmiképpen sem volt egyoldalú, és hogy a LSCQ e listája (még ha csak kis mértékben is) befolyásolhatta a művet jól ismerő Li Si-t, valamint a talán ebből tanuló és Li Si beadványát elfogadó Qin Shi Huangdit abban, hogy az itt felsorolt fontos találmányok közül azokat, amelynek írásos hagyománya is volt (jóslás, gyógyászat, mezőgazdaság), mentesítsék a tervezett könyvégetés alól. Ezeket leszámítva (a listán: 1–6., 19–20., 23.) a többi tételnek (pl. szekér, ház, ruha, kút, mozsár, agyagedény) nem volt írásbeli hagyománya, eltekintve a büntetéseket tartalmazó törvénykönyveket, amelynek elpusztítása azonban fel sem merülhetett, hiszen ezek közismerten szerves részét képezték a Qin állam politikájának.⁶⁷

Egy másik szempontot azonban mind ez idáig nem vizsgáltunk: a feltalálót alkalmazó vagy hozzájuk rendelt uralkodók között viszonylag sokszor szerepel Huangdi, elsősorban a húszas listán, ahol a hét nem meghatározható módon hozzárendelhető uralkodó mellett így oszlanak meg a feltalálók arányai: Huangdi: 9, Yao: 1, Yu: 1, Zhuanxu: 1, Yao – Shun – Yu: 1.

Az egyértelmű uralkodók esetében Huangdinak ez az elsőprő többsége elvileg magyarázható azzal, hogy az i. e. 4–3. században általában véve egyre fontosabbá vált Huangdi alakja, és így sok találmányt neki (a LSCQ-ban: minisztereinek) volt szokás tulajdonítani. Nem érdektelen kiemelni, hogy a LSCQ első nagyobb egységéhez (1–12. könyvhöz, ún. almanachokhoz) írt utószavában Lü Buwei így nyilatkozik, amikor valaki a 12 almanachról (*shi'er ji* 十二紀) kérdezi: „Alkalmam adódott arra, hogy tanulmányozzam azt, amivel Huangdi oktatta Zhuanxu-t [az unokáját]” (嘗得學黃帝之所以誨顓頊矣).

A Hadakozó fejedelemségek idején részleteiben is véglegessé váló öt elem rendszerben a sárga közismerten a föld eleméhez és a közép irányához tartozik, így az öt elem rendszer fejlődésével és fontosságának növekedésével párhuzamosan emelkedett a legfontosabb pozícióba a földet, a középső irányt és a sárga színt képviselő Huangdi (Sárga Úr).⁶⁸ Történeti fontosságának egyik csúcspontja az, amikor a kétségtől legfontosabb ókori történeti munka, a

zus szerint utólagos interpoláció a *Shiji* szövegében, és pusztán azt a célt szolgálta, hogy Qin Shi Huangdit befeketítse a törvénytelen gyermek vádjával (Knoblock – Riegel 2001: 2, 9).

⁶⁷ Magyarul lásd Salát 2003.

⁶⁸ Cao 2017: 59–60.

Han-kori *Történetíró feljegyzései* (*Shiji*, 13. fejezet) már úgy állítja be Huangdit, mint aki az összes fent felsorolt uralkodót (Zhuanxu, Yao, Shun, Yu) megelőzve valamilyen értelemben azok ősenek számított. Nyilván nem véletlen, hogy a Han-korban élő Sima Qian éppen a föld elemét képviselő Sárga Urat emeli ilyen magas piedesztálra, hiszen a dinasztiaíknak is megfeleltetett öt elem rendszerben a Han-dinasztia éppen a föld elemét képviseli, tehát ugyanazt, mint amelyet a mitikus kezdeteknél Huangdi.⁶⁹ A korábban sokszor említett, szintén Han-kori *Shiben* a történeti genealógiákról szóló részben maga is Huangdit nevezi meg első uralkodóként, ráadásul majdnem bizonyos, hogy Sima Qian valamilyen formában ismerte a *Shibent* és abból sok min-dent átvett.⁷⁰

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Huangdi alakja kizárólag a Han-dinasztia alatt lett volna meghatározó. A magát a legista nézetek mellett elkötelező Qin-dinasztia alatt is már fontos szerepe volt Huangdi alakjának. Habár a nevét viselő első felirat a Qi 齊 államból származik (Chenhou Yinzi 陳侯因資敦),⁷¹ a Qin-állam, illetve Qin-dinasztiabeli Első Császár is sokat tett kultuszának növeléséért,⁷² de már az i. e. 4–3. században egyre intenzívebbé váló háborús közeg is olyan uralkodói példaképért kiáltott, aki nem pusztán a kultúra erejével, hanem harccal és kényszerítéssel győzi le ellenfeleit.⁷³ A Huangdiról szóló legendák között pedig megtaláljuk a Yandivel 炎帝 (a 'Tűz Úr'-ral, egy másik, történetiként felfogott isteni alakkal) harcoló és őt legyőző Sárga Urat, aki azután a szörnyszerű zsarnokon, Chiyoun 蚩尤 diadalmaskodik a Zhuolu-nál 涿鹿 tételezett, törzsek közötti csatában, és így

⁶⁹ Az egymást követő dinasztiák az öt elem egymást legyőző sorrendjét jeleníti meg: Xia (fa), Shang (fém), Zhou (tűz), Qin (víz), Han (föld).

⁷⁰ Wilkinson 2000: 113.

⁷¹ Szövegét és fordítását lásd Meyer 2011: 68–69.

⁷² Vö. Glahn 2004: 37–38: „Despite his allegiance to the tenets of Legalism, which denied the existence of a numinous realm beyond mundane sense perception, the First Emperor instituted a state religion that combined the doctrines of correlative cosmology and the exuberant visions of favored *fangshi* with worship of deities long honored by the Qin rulers, most notably Huangdi, or the Yellow Thearch. In part due to Qin patronage, Huangdi became the most vaunted figure in both official and popular pantheons of the gods. [...] By the reign of King Zheng, the future First Emperor of Qin, the cult of Huangdi overshadowed all of its rivals for the attention of the Qin rulers.”

⁷³ Glahn 2004: 39: „Virtually all myths emphasize Huangdi's resort to coercion and violence as a necessary expedient to subdue lawless elements and restore civil rule. Consequently, the exaltation of Huangdi as the paragon of sage rule affirmed the sovereign's legitimate use of violence to impose order.”

(a későbbi Qin Shi Huangdihoz hasonlóan) harc után egyesíti Kínát (pontosabban egy bizonyos központi területet).

Huangdi indirekt jelenléte a feltaláló-listán talán az ún. Huang-Lao iskolának is tulajdonítható, amelyet, mint a nevében szereplő két név (Huangdi és Laozi 老子) közül a második mutatja, a taoizmushoz szoktak sorolni, valójában azonban éppen egy erős legista hatás érződik rajta.⁷⁴ A Huang-Lao iskolát a fenti (véleményem szerint esetlegesen megtalált) bronzedény és az ún. Jixia 稷下 Akadémia miatt szokás ugyan Qi államból eredeztetni,⁷⁵ de Huangdi hármass politikai szerepe (egy centralizált államszervezet kialakítója, katonai hódítás révén történő egyesítő, illetve természet mozgásait követő és egyben minisztereitől szívesen tanuló, ideális uralkodó)⁷⁶ nem állhatott messze Lü Buwei elképzeléseitől sem.

A fentieket összefoglalva, tanulmányomnak két célja volt: egyrészt nagy vonalakban be kívántam mutatni a *Lüshi chunqiu* 17. könyvében szereplő két feltalálólista 26 alakját, különös tekintettel a hozzájuk kapcsolódó találmányok azon ellentmondásaira, melyek a LSCQ és más ókori művek között találhatók. Szintén ezzel az elemzéssel függött össze, hogy megpróbáltam tisztázni, hogy az LSCQ-ban említett húszas, illetve hatos lista átvétel-e egy másik forrásból vagy egy sajátosan válogatott, egyedi összeállítás. A rendelkezésre álló forrásokkal (különösen az ókorban még létező, de később elveszett és rekonstruált *Shibennel*) összevetve arra jutottam, hogy a LSCQ két listája önálló alkotás. Puett elméletének ismertetése után (ami azt kívánta megmagyarázni, hogy a találmányokat miért nem magának az uralkodónak tulajdonítja a mű), erre a konklúzióra építve azt vizsgáltam, vajon mi motiválhatta a listán szereplő találmányok, illetve feltalálók személyének kiválasztását. Ezzel kapcsolatban arra következtettem, hogy a lista és a legizmus viszonyában két irányú hatásról is beszélhetünk, és hipotetikusán felvettem, hogy a listán szereplő kulturális produktumok közül az írásbeli hagyománnyal rendelkezők (jóslás, orvoslás, mezőgazdaság) talán hathattak a Lü Buwei által támogatott és a LSCQ-t jól ismerő Li Si által írt híres beadványra. Végezetül felvettem, hogy a feltalálók és Huangdi közötti meghatározó kapcsolat (számos más tényező-

⁷⁴ Peerenboom 1993: 84.

⁷⁵ Például Yates 1997: 19: „The Huang Lao tradition may, therefore, have originated in the state of Qi in Warring States times.”

⁷⁶ Peerenboom 1993: 84–92.

vel, például Huangdi Qin állambeli kultuszával együtt) arra látszik utalni, hogy az ún. Huang-Lao taoizmus is jelentős befolyást gyakorolhatott a LSCQ 17. könyvére.

Elsődleges források

- Hanshu* 漢書: Wang Xianqian 王先謙 (ed.) *Hanshu buzhu* 漢書補注. Beijing: Zhonghua, 1983.
- Heguanzi* 鶡冠子: Huang Beixin 黃懷信 (ed.) 2004. *Heguanzi huijiao jizhu* 鶡冠子彙校集注. Beijing: Zhonghua Shuju.
- Huainanzi* 淮南子: Xiong Lihui 熊禮匯 — Hou Naihui 侯迺慧 (eds.) 1997. *Xinyi Huainanzi* 新譯淮南子. Vols. 1–2. Taipei: Sanmin Shuju.
- Lunheng* 論衡: Lunheng zhushi xiaozu 《論衡》注釋小組 (ed.) 1979. *Lunheng zhu shi* 論衡注釋. Vol. 1. Beijing: Zhonghua Shuju.
- Lüshi chunqiu* 呂氏春秋: Knoblock – Riegel 2000.
- Mozi* 墨子: Li Yushu 李漁叔 (komm.) 1984. *Mozi jinzhū jīnyì* 墨子今註今譯. Taipei: Taiwan Shangwu Yinshuguan.
- Shanhaijing* 山海經: Yuan Ke 袁珂 (komm.) 1993. *Shanhaijing jiaozhu* 山海經校注. Chengdu: Bashu Shushe.
- Shiben* 世本: 1957. *Shiben ba zhong* 世本八種 Shanghai: Shangwu Yinshuguan.
[<https://zh.wikisource.org/wiki/世本>. Utoljára megtekintve: 2018.10.28.]
- Shiji* 史記: 1982. Beijing: Zhonghua Shuju.
- Shizi* 尸子: Fischer 2012.
- Xunzi* 荀子: Xiong Gongzhe 熊公哲 (komm.) 1984. *Xunzi jinzhū jīnyì* 荀子今註今譯. Taipei: Taiwan Shangwu Yinshuguan.
- Zhangguoce* 戰國策: Wen Honglong 溫洪隆 (komm.) 1996. *Xinyi Zhangguoce (xia)* 新譯戰國策(下). Taipei: Sanmin Shuju.

Felhasznált másodlagos szakirodalom

- Birrell, Anne 1993. *Chinese Mythology: an Introduction*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- Boltz, William G. 1981. „Kung kung and the Flood: Reverse Euhemerism in the ‘Yao tien’.” *T'oung Pao* [Second Series] 67/3-5: 141–153.
- Bottéro, Françoise 2006. „Cang Jie and the Invention of Writing: Reflections on the Elaboration of a Legend.” In: Christoph Anderl – Halvor Eifring (eds.) *Studies in Chinese Language and Culture – Festschrift in Honour of Christoph Harbsmeier on the Occasion of his 60th Birthday*. Oslo: Hermes Academic Publishing, 135–155.
- Cao, Feng 2017. *Daoism in Early China: Huang-Lao Thought in Light of Excavated Texts*. New York: Palgrave Macmillan Publication.

- Carson, Michael – Loewe, Michael 1993. „*Lü shih ch'un ch'iu* 吕氏春秋.” In: Michael Loewe (ed.) 1993. *Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide*. Berkeley: Society for the Study of Early China, 323–330.
- Cook, Scott 2005. „The Use and Abuse of History in Early China from “Xun Zi” to “Lüshi chunqiu”.” *Asia Major* (Third Series) 18/1: 45–78.
- Cullen, Christopher 1996. *Astronomy and Mathematics in Ancient China: The Zhou Bi Suan Jing*. Cambridge: Needham Research Institute.
- Dong Linting 董林亭 2011. „Bo Yi shiji zongkao 伯益事迹综考 [Bo Yi cselekedeteinek átfogó vizsgálata].” *Handan Xueyuan Xuebao* 邯郸学院学报 21/4: 16–20.
- Esposito, Monica 2004. „Sun-worship in China—The Roots of Shangqing Taoist Practices of Light.” *Cahiers d'Extrême-Asie* 14: 345–402.
- Guo Tianxiang 郭天祥 1989. „Shiben: Zuo pian fawei 世本: 作篇发微 [A *Shiben* című mű ‘Feltalálók’ című fejezetének finomságai].” *Baoji shiyuanxuebao (Zhexue shehui kexue ban)* 4 (1989): 38.
- Fischer, Paul 2012. *Shizi: China's First Syncretist*. New York: Columbia University Press.
- von Glahn, Richard 2004. *The Sinister Way: The Divine and the Demonic in Chinese Religious Culture*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Knoblock, John – Jeffrey Riegel 2000. *The Annals of Lü Buwei: A Complete Translation and Study*. Stanford: Stanford University Press.
- Le Blanc, Charles 1985. „A Re-Examination of the Myth of Huang-ti.” *Journal of Chinese Religions* 13/1: 45–63.
- Meyer, Andrew 2011. „‘The Altars of the Soil and Grain are Closer than Kin’: The Qi Model of Intellectual Participation and the Jixia Patronage Community.” *Early China* 33: 37–99.
- Needham, Joseph (with the research assistance of Wang Ling) 1954. *Science and Civilization in China. Vol. 1 – Introductory Orientations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Needham, Joseph – Ho Ping-Yu, Lu Gwei-Djen, Nathan Sivin 1980. *Science and Civilization in China: Volume 5, Chemistry and Chemical Technology, Part 4, Spagyric Discovery and Invention: Apparatus, Theories and Gifts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Needham, Joseph (with the research assistance of Lu Gwei-djen) 1986. *Science and Civilization in China. Vol. 6.: Biology and Biological Technology. Part 1: Botany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peerenboom, R. P. 1993. *Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Puett, Michael J. 2001. *The Ambivalence of Creation Debates Concerning Innovation and Artifice in Early China*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Puett, Michael J. 2002. *To become a god: Cosmology, Sacrifice, and Self-divinization in Early China*. Cambridge (Mass.), Harvard University Press.
- Salát Gergely 2003. *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján; (Sinológiai műhely)* Budapest: Balassi.
- Selby, Stephen 2000. *Chinese Archery*. Hong Kong: Hong Kong University Press.

- Siebert, Martina 2012. „Making Technology History.” In: Dagmar Schäfer (ed.) *Cultures of Knowledge. Technology in Chinese History*. Leiden: Brill, 253–281.
- Swartz, Wendy et al. 2014. *Early Medieval China – a Sourcebook*. New York: Columbia University Press.
- Wilkinson, Endymion 2000. *Chinese History: A Manual (Revised and Enlarged)*. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Asia Center for the Harvard-Yenching Institute.
- Yates, Robin D. S. 1997. *Five lost classics: Tao, Huang-lao, and Yin-yang in Han China*. New York, NY: Ballantine Books.